

Darko Lukić

PRAVILIMA IGRE UNATOČ

Tomislav Zajec: *Pravila igre - od prve ideje do prvog dramskog teksta*, VBZ, Zagreb, 2012.

U razvijenim sveučilišnim sredinama, tamo gdje se u obrazovanje i znanost strateški ulaže kao u važnu državnu investiciju, proizvodnja nastavnih sredstava (udžbenika, priručnika, skripti, rječnika i raznovrsnih digitalnih materijala) predstavlja dužnost i radnu obvezu zaposlenih sveučilišnih nastavnika. Time se, uostalom, najlakše objašnjava laicima zašto sveučilišni profesori za desetak sati neposrednog rada sa studentima

u učionicama imaju obračunatu plaću za puni radni tjedan. Osim toga, skrbeći o akademskim uvjetima rada, financiranjem istraživačkih projekata i poticanjem stvaranja novih publikacija, društvo omogućava da se u akademskoj zajednici kontinuirano stvaraju nova domaća djela koja će generacije studenata koristiti u nastavi. Na našim umjetničkim akademijama proizvodnja udžbenika samo je jedan od mogućih ali ne i obvezatni uvjet napredovanja u nastavnom zvanju. Sredstva za financiranje umjetničko-istraživačkih projekata još nikad nisu odobrena (a zamrznuta su i ona za znanstveno područje), pa umjetničko istraživanje na sveučilišnoj razini u Hrvatskoj postoji samo kao slovo na papiru dokumenata, najvjerojatnije kao još jedan bizaran i onekud prepisan ures prilagodbi europskoj stečevini i inozemnim izmišljotinama (prepisivan s neizbježnom nam domaćom figom u džepu). Zbog toga su na umjetničkim akademijama, na žalost, mnogi veliki majstori otišli u mirovinu, a da iza njih nisu ostale trajno dostupne ni njihove radne bilješke. Njihove izvorne metode poučavanja i iskustva važnih umjetničkih praksi danas, eventualno, njihovi nasljednici usmeno prenose po sjećanju, a mi im (na časnu nasljedničku riječ) moramo vjerovati da je to sve baš točno tako kod velikih majstora bilo. Upravo kao u drevnim društvima prije pojave pismenosti, ili u suvremenim tradicijskim predliterarnim zajednicama u kojima se svo raspoloživo znanje usmeno prenosi, s koljena na koljeno, oko kakvog ognjišta, kamenog ili digitalnog posve

je svejedno. Mnogi će reći: "Pa ionako svi studenti danas znaju engleski, a na tom jeziku, naravno, ima udžbenika, priručnika i stručne literature koliko god želiš." Istina je. A naša domaća pamet, znanje, iskustvo i tradicija? Pa, rekli smo već, usmeno, u tome smo, u oralnoj tradiciji, u pričanju i prepričavanju, provjereno izvrsni. Važno je da je nama na papiru sve savršeno ujednačeno s europskom stečevinom. I to bi, što se proizvodnje papira tiče, valjda od nas bilo dosta. Tko bi još financirao proizvodnju nastavnih materijala, istraživačkih projekata, doplačivao radne sate profesorima za pisanje takvih stvari i poticao nakladu za tako ograničeno tržište? Jasno je da će nas pritom svaka imalo objektivnija vanjska evaluacija sveučilišta iznova podsjetiti da nam u visokoškolskim ustanovama kritično nedostaje vlastitih proizvoda nastavnih materijala. Na umjetničkim školama pogotovo. Jasno je i da ćemo, netom kad ti europski evaluatori odu, mi (kao dobri učenici) marljivo publicirati par tisuća strana saborskih materijala, financirati desetak stručnih povjerenstava u kojima ćemo zaključiti da je tome zaista tako. Pa ne može, valjda, biti da Europljani nisu u pravu. A onda za financiranje tih (kako ste rekli da se zovu, udžbenika?) neće više biti novaca u proračunu.

Zbog tako jadne slike skrbi o akademskoj nam zajednici svaki se novi udžbenik, posebno na nekoj od umjetničkih akademija dočekuje s višestrukom nevjericom. Poluglasno: "Kad je to stigla/stigao napraviti po redovite nastave? Tko joj/mu je (i

koliko) to platio? Zašto to radi, pa ne treba joj/mu za napredovanje? Ma ima takvih knjiga na engleskom u knjižnici najmanje pedeset..." Glasno: "Eto, vidiš da i mi imamo domaće udžbenike, a oni tamo kažu u evaluaciji da nemamo!"

U tako "poticajnom" okruženju zaista je pisanje udžbenika i priručnika za sveučilišne nastavnike (osobito na umjetničkom akademijama) prije ekscentrična pustolovina nego sastavni dio redovite radne obveze. I zato, uglavnom, kad se konačno dogodi, svaki je novi udžbenik i priručnik istinski događaj, koji, (treba li reći) javnost, pa i ona "kulturalna" najvjerojatnije uopće neće držati dostojnim posebnog primjećivanja.

Eto, upravo pred takvu je sredinu "prosuo bisere" i Tomislav Zajec napisavši *Pravila igre*, novi, izvorni, domaći sveučilišni priručnik za pisanje dramskoga teksta. Najvjerojatnije posve svjestan da će mu zbog toga zahvalnost i poštovanje iskazati jedino oni koji iz te knjige budu učili, i najvjerojatnije pronalazeći nužnu motiviranost upravo i jedino u njima. U knjizi piše da je nastala uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske, upravo kao i knjige drama ili pjesama. Ministarstvo znanosti i obrazovanja se, naravno, sveučilišnim udžbenicima uobičajeno nije zamaralo. Pogotovo ne onim za umjetničke akademije.

Da, istina je, knjiga o tome kako napisati dramski tekst (ili pogotovo scenarij) ima u SAD gotovo koliko tamo ima i pisaca dramskih tekstova i scenarija. Neke od njih Zajec u svojoj

knjizi i spominje. Možda upravo zbog toga, i pisaca, i drama, i scenarija i knjiga o pisanju tamo ima svake godine sve više. Poznato je kako se ozbiljnost i kvaliteta tih knjiga kreću u rasponu od popodneve zabave za besposlene kućanice do vrhunske sveučilišne literature. Jednako kao i u slučaju američkih knjiga o psihologiji, astronomiji, evoluciji ili medicini. Sve to, međutim, nema nikakve veze s nama koji smo konačno dobili jednu vrlo ozbiljnu takvu knjigu. Koja, pak, s nama ima svaku vrstu veze.

Tomislav Zajec (izvođen, nagrađivan i prevođen dramski pisac) iskustvo je svog praktičnog rada, jednako kao i godine rada u nastavi (na odsjeku dramaturgije Akademije dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu) ponudio u obliku iznimno korisne i višestruko funkcionalne knjige. Kao priručnik za dramsko pisanje *Pravila igre* nudi vrlo korisne, profesionalne i krajnje stručne (akademski vjerodostojne) smjernice i upute. Kao udžbenička literatura, knjiga daje korisne putokaze i za procese učenja dramskog pisanja i za teorijska istraživanja dramskoga teksta. U mnogočemu je ova knjiga, pritom, zanimljiva u skromnoj proizvodnji sveučilišne literature za umjetničke akademije. Potrebna je, korisna, nije posebno sufinancirana kroz višegodišnji projektni proces, nije nastala na slobodnoj studijskoj godini nastavnika, pisana je gotovo izravno u radu sa studentima, usuglašena je sa inozemnim praksama (očit je naglašen utjecaj anglosaksonske škole), ali je istovremeno posve "domaća"... Ukratko, doima se kao da je napisana unatoč

"pravilima igre" u našoj sveučilišnoj zajednici.

Knjiga je strukturirana tako da istovremeno i metodološki slijedi tematske cjeline u procesu sustavnog učenja, i donosi/ostvaruje/ poštuje/.../ logični slijed upoznavanja na razini informacije. Jednako tako, i jezik kojim je pisana dostatno je stručan i profesionalan da može udovoljiti zahtjevnim normama akademske literature, ali i dovoljno jasan i komunikativan da ne odbije čitatelje izvan sveučilišnih krugova. S Amerikancima, kad smo ih već spomenuli, ovaj autorski pristup ima sličnosti upravo u tome što mu je prvotna nakana da ga čitatelji razumiju, a ne da sustavnom proizvodnjom sve veće nerazumljivosti dokaže koliko je autor akademski uzvišen. (Poslovično se već anglosaksonski akademski krugovi od Europejskih krugova kontinentalne Europe razlikuju po tome što otvoreno ismijavaju kao malograđanštinu taj tako srednjovjekovno-elitistički prijezir prema mogućim publikama izvan fakultetskih zidina.) To uistinu nije jedna od onih stručnih knjiga koja je napisana uglavnom zato da bi se nahranila autorska taština i poslala osobna kodirana poruka vrlo uskom krugu kolega posvećenih u tajne šifrirani mantri. Knjiga je to napisana stručno i profesionalno tako da može biti upotrebljiva i korisna onima koji tek trebaju postati profesionalcima, pa čak i onima koji nemaju takve namjere, ali ih zanima dramsko pisanje. Utoliko su naslovi poglavlja "tvrd" akademski postavljeni, ali odmah potom "umekšani" popularnim podnaslovima

ma čime se cjelina oslobađa preuskog udžbeničkog okvira i strogo "insiderske" terminologije, pa se put prema sadržaju olakšava i zainteresiranim "strancima" koji se neće osjećati "uljezima". To svojevrsno "razigravanje" stručnoga teksta događa se i u razvojnom tijeku same knjige. Naslov *Pravila igre* razdvojen je u materijalu na dva dijela od kojih je svako imenovano jednom riječju iz naslova. Prvi je dio (*Pravila*) strogo udžbenički ustrojen, i sugerira da pravila postoje, da ih valja poznavati, naučiti, da se bez njih ne može (suvislo) igrati ova igra. Drugi dio (*Igre*) otvara, pak, prostore igre unutar pravila naučenih u prethodnom poglavlju, i ukazuje na gotovo neiscrpne prostore kreativnosti unutar relativno uskih ograničenja koja postavljaju pravila. Sve to zajedno daje zaista jasno i pregledno predloženo "pravila igre". Preporučena literatura na kraju podsjeća nas da je važna i primarna moguća upotrebljivost ove knjige i u nastavnom procesu. Zato bi još i kazalo pojmovima, kojeg, na žalost, nema, bilo vrlo korisno. Nije, međutim, isključeno da će se u drugom izdanju i pojaviti.

Istina je, unatoč cijelom onom (pre)dugom uvodu u kojemu sam ovdje (još uvijek krajnje blagonaklono i posve nedostavno) prikazivao stanje udžbeničke i priručničke literature u nas u mračnim tonovima, uistinu vjerujem da će *Pravila igre* Tomislava Zajeca doživjeti više od jednog izdanja. Vjerujem u to zbog najmanje tri razloga.

Prvi je taj što je riječ o vrijednoj i korisnoj knjizi, inteligentno postav-

ljenoj prema nešto široj publici od samih studenata dramaturgije kojima je u prvom redu namijenjena. Drugo, ne vjerujem da ćemo u postojecim uvjetima tako skoro dobiti novi, suvremeniji, korisniji i praktičniji priručnik te vrste čiji je autor istovremeno i umjetnik u stvaralačkoj praksi i sveučilišni nastavnik. I treće, nakladnik knjige ima uvezane nakladničke sustave u susjednim državama, Bosni i Hercegovini i Srbiji, prema kojima ne postoji ozbiljnija jezična prepreka za jednako široku i raznovrsnu upotrebu ove knjige (ozbiljniji jezični šumovi u komunikaciji među ovim sredinama nastaju ponajprije u području usmene tradicije, a i to više glede epskog tretiranja tema nego na formalno-izričajnoj razini). To knjizi značajno proširuje moguću publiku, ali i umnaža moguće utjecaje i njezino korisno djelovanje.

Mario Kovač

"OVO JE SLOBODNI TEATAR"

Julian Beck: *Život teatra (Odnos umjetnika prema borbi naroda)*, DAF, Zagreb 2013.

Fr^azu "kazalište je ogledalo života" svatko je od nas čuo i previše puta u životu. Ona se najčešće koristi u sasvim pogrešnom kontekstu poput neke poštalice kojoj se uvijek možemo okrenuti kada nam ponestane ideja za neki suvlasiji odgovor na razna kazališna ili životna pitanja. U slučaju Juliana Becka, dugogodišnjeg "voditelja" Living Theatrea te doživotnog partnera Judith Maline, granice između života i kazališta bile su izbrisane.

Sva estetska, etička, politička i svjetonazorska stajališta koja je zastupao cijeli život, u jednakoj je mjeri iznosio na kazališnim daskama najprestižnijih dvorana ali i na ulici, po zatvorima i sirotinjskim četvrtima. Možda i najbolji opis Beckova rada dao je svojedobno bard domaće kazališne kritike Dalibor Foretić, napisavši u programskoj knjižici prvog BITEF-a da "Beckov teatar u sebi nosi revolucionarni duh nespupane, neograničene slobode koju rasipa svijetom poput spora." Mnogstvo takvih spora nalazi se u ovoj knjizi koja u obliku osobnih, dnevničkih zapisa govori o ulozi umjetnika u anarhističkoj revoluciji kakvu je Beck, zajedno s ostalim livingovcima, cijeli život priželjkivao i prizivao.

Važno je napomenuti da ovu knjigu, u prijevodu Biljane Romić i Iva- ne Barbarić Straže, kod nas objavljuje izdavačka kuća DAF, specijalizirana za naslove vezane uz anarhističku i slobodarsku literaturu, pa čitatelj od ove knjige ne treba toliko očekivati klasični teatrološki sadržaj, već se treba pripremiti za radikalne pacifističko-anarhističke zapise koji su nerijetko pisani po raznim zatvorima ili pak brojnim hipi-komunama gdje su članovi Living Theatrea promišljali i uprizoravali svoje snove, vizije, žudnje i noćne more. Zapis u ovoj knjizi nisu poredani kronološki, štoviše nisu svi ni datirani, već bi se grubo moglo reći kako se kreću od pitanja ka potencijalnim odgovorima. Naime, tražeći ključ po kojem su poglavlja

posložena, uočio sam kako su početni zapisi i medijacije sastavljeni uglavnom od mnoštva pitanja kojima autor želi isprovocirati čitatelja na razmišljanje o svijetu u kojem živimo s naglaskom na nepravednoj raspodjeli dobara, ograničen pristup širokih narodnih masa elitiziranoj kulturi te općenito nezadovoljstvo konzumerističkim, kapitalističkim načinom života koji se skriva iza maske demokracije. Rabljeva retorika dosta nalikuje na onu kakvu dan-danas koristi "nova lijeva" u svojoj kritici postojećeg sustava. Ono što istovremeno i oduševljava ali i nasmijava djetinja je naivnost kojom obiluju mnogi dijelovi teksta. Gledano iz današnje perspektive kada znamo kako se prodala hipijevska generacija te kako su "djeca cvijeća" i sama postala japiji te su ideali pretvoreni u cifre na bankovnom računu, ima nešto dirljivo u Beckovu inzistiranju na političkoj pravovjernosti i revolucionarnom zanosu koji se precizno detektira već i u samom podnaslovu knjige. Pišući o kolektivnom stvaranju i koncepciji kazališne družine kao radne skupine koja djeluje kao anarhistička komuna te na taj način stvara slobodni, uglavnom improvizirani, teatar na licu mjesta, Julian Beck predstavlja svoju putujuću družinu kao programsku jedinicu koja zastupa život na rubu. Na taj način protunasilni, pacifistički Living Theater postaje glasnogovornik nadolazeće revolucije u koju iskreno i beskompromisno vjeruje. U završnom dijelu knjige pitanja s

njena početka dobivaju odgovore u vidu konkretnih zaključaka i uputa za revolucionarni rad i djelovanje, od kojih neki podsjećaju na manifestne pamflete, a neki su pisani u dramskom obliku kao stenogrami plenuma Living Theatrea na kojem su promišljali ideje i planove za daljnji rad. Dodatno nostalglični prizvuk knjizi i njenom sadržaju daju i prisjećanja na pojedine anegdotalne epizode iz života družine iz kojih se može isčitati njihov neukrotivi istraživački duh te mjestimično pogibeljna naivnost zbog koje su nerijetko na vlastitoj koži osjetili represiju moćnika, policije ili neistomišljenika.

Knjiga je idealno vrelo citata koje su brojni naši umjetnici već naveliko počeli crpiti, ponekad dobranmerno a ponekad potpuno van konteksta te stoga nema boljeg načina za završiti ovu recenziju nego upravo citatom koji možda i ponajbolje označava credo Living Theatrea:

"Ovo je slobodni teatar. Slobodni teatar izmišljaju glumci dok glume. Slobodni teatar nema proba. Slobodni teatar smo već iskušali. Kadkad ne uspije. Ništa nikad nije isto."